

PORESKI KLIN U BOSNI I HERCEGOVINI²
TAX WEDGE IN BOSNIA AND HERCEGOVINA

SAŽETAK

Posebno je obrađen poreski klin, i poresko opterećenje na rad kroz koje će se najbolje uvidjeti veza između poreza i nezaposlenosti. Predmet istraživanja je uticaj poreza na nezaposlenost, tj. istražiti u kojoj mjeri i na koji način porezi utiču na broj nezaposlenih. Cilj istraživanja je osnovu statističkih podataka i empirijskih istraživanja identificirati i analizirati uticaj i efekte djelovanja poreza na nezaposlenost i utvrditi iznos poreskog klina u Bosni i Hercegovini.

Empirijski dio istraživanja će biti najviše baziran na osnovu sekundarnih podataka (kvantitativnih – finansijskih veličina i kvalitativnih – mišljenja eksperata fiskalno-finansijske profesije), s obzirom da je riječ o makrovarijablama.

ABSTRACT

The tax wedge, and the tax burden on labor, through which the connection between taxes and unemployment will best be seen, is specifically addressed. The subject of research is the impact of taxes on unemployment, i.e. to investigate to what extent and in what way taxes affect the number of unemployed. The goal of the research is, to identify and analyze the impact and effects of the unemployment tax and determine the amount of the tax wedge in Bosnia and Herzegovina.

The empirical part of the research will be mostly based on secondary data (quantitative - financial figures and qualitative - opinions of experts in the fiscal and financial profession), given that is about macro variables.

KLJUČNE RIJEČI: *nezaposlenost, porezi, poresko opterećenje, poreski klin, plate, doprinosi, poreski teret na rad*

KEY WORDS: *unemployment, taxes, tax wedge, payments, contributions, tax burden on labor*

¹ Magistar ekonomije, Ediba Kovačević, Stručni saradnik za računovodstvo i finansije, zaposlena u CaDa Solucije doo, adresa Džemala Bijedića 199/1 Sarajevo, ediba.kovacevic@gmail.com

² Urednički kolegij časopisa je recenzirao i kategorizirao rad kao NAUČNI- PREGLEDNI RAD

UVOD

Poreski sistemi čine kombinaciju većeg broja poreza, a jedan od najznačajnijih pokazatelja koji se pripisuje javnom sektoru je visina poreskog opterećenja pojedinih poreskih prihoda u ukupnom bruto društvenom proizvodu.

Osnovna hipoteza glasi: Broj i visina poreskih opterećenja su pozitivno korelirani sa brojem nezaposlenih u Bosni i Hercegovini

Iz postavljene osnovne hipoteze rada proizilaze i pomoćne hipoteze rada:

Pomoćna hipoteza 1: Postoji veza između poreza i ekonomskog cilja „zaposlenost“

Pomoćna hipoteza 2: Na osnovu statističkih podataka i pomoću odabranih modela moguće je utvrditi značaj uticaja broja i visine poreza na broj nezaposlenih

Pomoćna hipoteza 3: Manja poreska opterećenja na rad dovela bi do pokretanja većeg broja malih i srednjih preduzeća, što bi po automatizmu smanjilo broj nezaposlenih, povećalo rast proizvodnje i zaposlenost - dva glavna ekonomska cilja.

Na osnovu KPMG i OECD metodologije pokazan je značaj odabira adekvatnih metodologija kojima se izračunava poreski klin. Dokazano je da uzimanje u obzir različitih faktora i različitih modela, te polaznih pretpostavki dovodi do različitih rezultata, i upravo je adekvatan odabir polaznih pretpostavki ključan kod metodologija kako bi se dobio objektivni output koji će prikazati realno stanje i dovesti do najispravnijih zaključaka.

1. PORESKI KLIN U BOSNI I HERCEGOVINI

Visina poreznog tereta u nekoj zemlji zavisi od ciljeva politike oporezivanja (fiskalni, ekonomski, socijalni, populacioni i dr.), ali, objektivno, i od veličine baze oporezivanja, tj. dohodka, tradicije koju sistem oporezivanja dohodka ima u ukupnom poreznom sistemu, osposobljenosti poreznih vlasti da upravljaju sistemom, i dr. Porezni klin je razlika između bruto troška rada za poslodavca i neto plate koju prima radnik, a nastaje kao rezultat oporezivanja rada. Povećanjem poreznog klina povećava se trošak radne snage firme te tako direktno utiče i na nivo nezaposlenosti.

Studije koje su se bavile poreskim opterećenjem rada na regionalnom nivou dokumentuju da je navedeni fenomen karakterističan za cijeli zapadni Balkan (vidjeti Randelović-Žraković, 2012.). Poređenja između zemalja različitog stepena razvijenosti, međutim, zahtijevaju opreznost. Na primjer, nivo usluga (odnosno koristi) koje se obezbjeđuju iz plaćenih doprinosa igraju značajnu ulogu u evaluaciji i poređenju poreskog klina između zemalja. Također, različite zemlje imaju različit nivo poštovanja zakona, odnosno, mogu tolerisati veći poreski klin, bez kontra efekata po formalnu zaposlenost.

Više analiza koje su se bavile uzrocima lošeg stanja na tržištu rada u različitim zemljama su konstatovale da što je viša stopa poreza i obaveznih doprinosa, manja je plata koju zaposleni „nosi kući“, čime se gubi motiv za aktivno traženje posla. Ova razlika između iznosa koji plaća poslodavac i iznosa koji bude isplaćen radniku, tzv. „poreski klin“ (eng. tax wedge), predstavlja motiv za rad na crno. Opsežna studija o uticaju oporezivanja radne snage na zaposlenost, provedena u periodu od 1990. do 2009. godine u 33 zemlje, dokumentuje pozitivnu korelaciju između stope nezaposlenosti i prosječnog oporezivanja rada³.

Još važniji zaključci koji proizlaze iz ove studije odnose se na činjenicu da „poreska politika može igrati samo manju ulogu u određivanju rezultata na tržištu rada u poređenju sa ostalim kanalima podrške u toj oblasti. Poreska politika nije nikako jedina za popravljavanje ukupne situacije na tržištu rada. Međutim, sa aspekta ključnih problema koji su uočeni u konkrentom slučaju BiH, rezultati ove studije su više nego ohrabrujući – poreskim mjerama moguće je uticati na rezultate na tržištu rada, kao i usmjereno djelovati na pojedine jasno prepoznate kategorije nezaposlenih.

Istraživanje o međusobnoj ovisnosti poreznog klina i nezaposlenosti je provedeno (Elmeskov, 1998.) i u njemu je uz pomoć metode regresije ispitan uticaj poreznog klina, ali i nekih drugih faktora, na stopu nezaposlenosti zemalja OECD-a. Rezultat tog istraživanja pokazao je znatan utjecaj poreznog klina na stopu nezaposlenosti. Autori su procijenili da je u posmatranom razdoblju smanjenje poreznog klina od 7% moglo uticati na smanjenje stope nezaposlenosti za oko 0,7 postotnih poena.

Koliko je poresko opterećenje u zemljama je teško utvrditi, pa se često uzima hipotetički dohodak koji se onda upoređuje sa stvarnim dohodkom u jednoj zemlji, a koji se prilagodi sistemu oporezivanja jedne zemlje. Porezni klin pokazuje kolika su davanja državi od ukupnih troškova rada. Davanja državi propisana su zakonima i za svaku su državu različita i ovise o visini plate radnika, mjestu stanovanja, te uzdržavanim članovima koji utiču na lični odbitak poreznog obveznika.

³ Role and impact of labor taxation policies, Bocconi University, 2011.

1.1. Izračun poreskog klina u Bosni i Hercegovini po metodologiji KPMG

Troškovi poreznih obveznika definirani su na uobičajeni način: kao svi troškovi koje su ostvarili porezni obveznici pri udovoljavanju zahtjevima poreznog zakonodavstva i porezne vlasti, mimo iznosa stvarno plaćenog poreza i bilo kakvih ostalih troškova prouzrokovanih ekonomskim poremećajima (distorzijama) kao posljedicom same prirode poreza (Sandford, 1995:1).

Izračunavanje poreznog klina po KPMG metodologiji podrazumijeva sljedeći način⁴: polazi se od referentne veličine dohodka za (94) zemlje od 100.000 USD, a potom i 300.000 USD na godišnjem nivou, a koju čini “bruto plata” zaposlenika.

Bruto plata uključuje godišnji neto iznos koji primi obveznik dohodka, zakonske obaveze koje se obračunavaju, odbijaju i plaćaju “na teret” obveznika – zaposlenika (“iz bruto plate”).

Porezni obveznik koristi samo godišnji osnovni lični odbitak, tj. posmatra se obveznik bez odbitaka za izdržavane članove porodice i/ili druge odbitke; sve zakonske obaveze: porez i doprinosi koji se plaćaju iz bruto plate, odnosno “na teret zaposlenika”, te eventualno druge zakonske obaveze, stavljaju se u odnos sa bruto platom i množe sa stotinu.

Utvrđivanje veličine poreznog klina prema KPMG International metodologiji se matematički može izraziti na sljedeći način:

$PK = (BPZ - NPZ) / BPZ$, gdje navedeni izrazi imaju sljedeće značenje:

PK = porezni klin;

BPZ = bruto plata zaposlenika (tj. neto plata zaposlenika + porez + doprinosi na teret zaposlenika);

NPZ = neto plata zaposlenika (dio bruto plate koji radnik dobije “na ruke”, tj. “na račun”, poslije odbitaka poreza i doprinosa). S obzirom na to da razlika BPZ – NPZ predstavlja, u stvari, doprinose na teret osiguranika i porez, porezni klin se može izraziti i na sljedeći način: $(DTZ + P) / BPZ$, gdje navedeni izrazi imaju sljedeće značenje: DTZ = doprinosi na teret zaposlenika i P = porez na dohodak (platu).

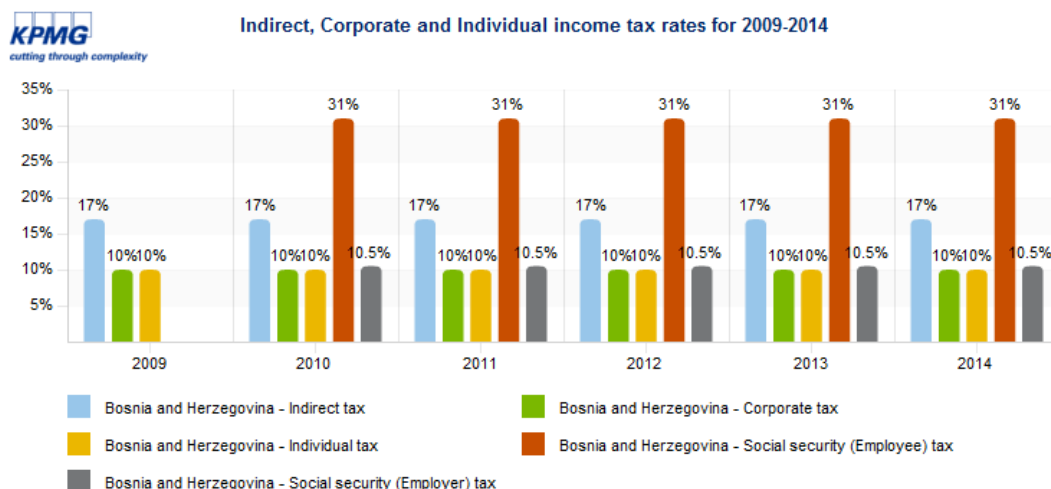
Na osnovu provedenog istraživanja se vidi da je najveći porezni klin u Belgiji na 100.000 USD bruto dohodka, i to 47,0%. To znači da se od ukupno 100.000 USD 47% usmjerava u budžete odnosno fondove, a 53% ostaje zaposleniku. Od 47% prihoda koji se usmjerava za finansiranje države, 33,9% se odnosi na porez na dohodak (Effective income tax rate), dok su 13,1% doprinosi za obavezno socijalno osiguranje plativi na teret zaposlenika (Effective employee social security rate). Visoko treće, prema ovom istraživanju zauzima, susjedna Republika Hrvatska sa poreznim klinom od 46,1%, od čega se na porez odnosi 26,6%, a na doprinose za obavezno socijalno osiguranje 19,5%. Susjedna Srbija se nalazi na čak 83. mjestu sa niskim poreznim klinom od 17%. Najniži poreski klin od 94 zemlje ima Macau.

⁴ [Internet] KPMG's Individual Income Tax and Social Security Rate Survey 2012, dostupno na: <https://www.kpmg.com/CN/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/Individual-Income-Tax-Social-Security-Rate-O-201210.pdf>

Prema izračunu KPMG International, BiH se nalazi na devetnaestom mjestu, od ukupno 94 zemlje koje su predmet analize. Porezni klin BiH iznosi 37,5%, s tim da se na porez na dohodak odnosi 6,5%, a na doprinose za obavezno socijalno osiguranje 31%. Drugim riječima, od 100.000 USD zarađenog dohodka, obvezniku će poslodavac obustaviti i u korist budžeta i fondova uplatiti 31.000 USD doprinosa za obavezno socijalno osiguranje, i 6.500 USD poreza, a razliku u iznosu od 62.500 USD isplatiti zaposlenom.

Obzirom na složenu strukturu i teritorijalnu raspodjelu na Federaciju BiH, RS, i Distrikt Brčko, te sistem oporezivanja koji nije jedinstven i usklađen za sve nivoe postavlja se pitanje adekvatnosti ovakvog obračuna.

Grafikon 1: Indirektni, porez na dobit i individualni porezi za 2009. – 2014.

Izvor: KPMG

Obzirom na podatke na stranici samo za FBiH (stopi doprinosa 31%), može se zaključiti da nije uzeta u obzir teritorijalna raspodjela na dva entiteta i Distrikt Brčko. Osim toga dohodak od 100.000 USD je nerelan za zemlju u kojoj je prosječna neto plata zaposlenih u Republici Srpskoj isplaćena u aprilu 2024 godine iznosila 1400 KM, a prosječna bruto plata 2125 KM⁵ a u FBiH 1364 KM (489,28 USD) neto plata, a 2125 KM bruto plata,⁶ a za Brčko Distrikt⁷ za februar 2024 iznosi 1279 KM neto, dok bruto je iznosila 1903 KM.

KPMG International je BiH rangirala na 19. mjesto po visini obaveza na bruto dohodak od nesamostalnog rada, i to od ukupno posmatrane 94 zemlje koje obrađuje ova kuća. Ovakvo mjesto ne donosi dobru poziciju kod potencijalnih investitora, s obzirom na to da su zakonske obaveze koje se plaćaju iz bruto dohodka sastavni dio troška rada, ali ni zaposlenima, zbog visokog učešća države u njihovim primanjim. A obzirom na nerelan dohodak od 100 000 USD kao i činjenicu da je uzeta u obzir samo FBiH javlja se potreba izračunavanja po istoj metodologiji, ali za sva tri nivoa i po realnijem dohodku.

⁵ “Službeni glasnik RS”, broj 45/24

⁶ “Službene novine Federacije BiH”, broj 47/24

⁷ Statistički Bilten BD BH br 7

1.1.1. Veličina i komponente poreznog klina izračunatog na 20 000 USD u BiH

Obzirom na dvije osnovne činjenice (nerealni dohodak i uzimanje u obzir samo FBiH) zbog kojih je KPMG metodologija neadekvatna, u nastavku je data modifikovana metodologija KPMG. Dohodak od 20 000 USD je mnogo realnija polazna pretpostavka obzirom na prosječnu bruto platu u Bosni i Hercegovini. Potrebno je naglasiti da su razmatrane većinom razvijene zemlje za koje ima smisao dohodak od 100 000 USD, pa poredeći njihov standard (standard razvijenih zemalja) i standard Bosne i Hercegovine (zemlje u razvoju) uporedba je i dalje moguća, čak i realnija nego predpostavljajući jedan dohodak za sve zemlje. Zbog toga se može postaviti pitanje koja je svrha komparacije, odnosno čemu služe ovi izračuni, jer su tako visoka primanja u BiH, kao i u drugim zemljama u razvoju prava rijetkost. U tabeli na sljedećoj stranici je prikazan poreski klin uz adekvatnije i realnije polazne pretpostavke.

Tabela 1: Izračunavanje poreza i doprinosa u Distriktu i entitetima na godišnju bruto platu (20 000 KM)

	Naziv	Federacija BiH	RS	Distrikt Brčko
1.	Bruto plata godišnje	20 000	20 000	20 000
2.	Doprinosi na teret zaposlenika (F BiH 31%, RS 33%, Distrikt 30,5%)	6 200	6 600	6 100
3.	Dohodak prije oporezivanja (1-2)	13 800	13 400	13 900
4.	Osnovni lični odbitak ⁸ , godišnji	2550,7	0	2550,7
5.	Poreska osnovica, godišnja (3-4)	11 249,3	6 800	11 349,3
6.	Porez na dohodak (Distrikt Brčko 10%, FBiH 10 %, RS 10%)	1 124,9	680	1 134,9
7.	Dohodak poslije poprezivanja (3-6)	12 645	12 720	12 765
8.	Ukupno poresko opterećenje (2+6)	7 324,9	7 280	7 234,9
9.	Efektivne poreske stope (6/1 x 100)	5,62	3,4	5,67
10.	Efektivne stope doprinosa (2/1 x 100)	31	33	30,5
11.	Porezni klin - efektivne stope poreza i doprinosa – (8/1 x 100)	36,62	36,4	36,17

Izvor: Autor, na osnovu službenih podataka

Tako ako se razloži porezni klin na dva sastavna dijela: efektivnu stopu poreza i efektivnu stopu doprinosa, BiH (u stvari F BiH) ima najnižu efektivnu poreznu stopu od svih prikazanih zemalja (6,5%)⁹ u odnosu na hipotetički godišnji bruto dohodak (bruto platu) u iznosu od 100.000 USD, a kada se uzme u obzir efektivna stopa od 5,62% za FBiH uz mnogo realniji dohodak od 20 000

⁸ Prema kursnoj listi CBBiH: dostupno na: <http://www.cbbh.ba/?id=4> SDR (Special Drawing Rights) na dan 20. 02. 2015 = USD 1.41135 tj. $300 \times 12 = 3600 / 1.41135 = 2\,550.7$ USD

⁹ Pezerović, Akif., (2012), *Porezni klin u Bosni i Hercegovini*. Naučni časopis za ekonomiju, str. 3

USD dolazimo do još bolje pozicije. Analizirajući RS i Brčko Distrikt situacija bi bila još povoljnija, ali postavlja se pitanje svrsishodnosti razdvajanja po teritorijalnim jedinicama, a zatim i svrha usporedbe sa ostalim zemljama pojedinačno svake teritorijalne jedinice.

S druge strane, efektivna stopa doprinosa za socijalno osiguranje koja je jednaka zakonskoj stopi iznosi 31% bez obzira na visinu bruto dohodka (u entitetima i Distriktu propisane su samo minimalne, ali ne i maksimalne osnovice) i najveća je od svih obrađenih 94 zemlje što daje opravdanje za daljnja ispitivanja. Još jedna važna činjenica koja se treba uzeti u obzir prilikom poređenja s drugim zemljama je: pored doprinosa koji se plaćaju na teret zaposlenika (iz plate), većina zemalja u svom sistemu imaju i doprinose koji se plaćaju na teret poslodavca, što je slučaj s Republikom Srpskom. Naime, uzimanje u obzir samo efektivnih stopa doprinosa koji se plaćaju na teret zaposlenika (effective employee social security rate), ukazuje da je fokus posmatranja samo plata zaposlenika, a ne ukupan trošak koji stvarno ima poslodavac. Naime, bruto plata je samo dio troška rada koji za rad plaća poslodavac, drugi dio su doprinosi na teret poslodavca. Uzimanje u obzir samo doprinosa koji se plaćaju na teret zaposlenika bilo bi potpuno shvatljivo ako se radi o analizama koje su interesantne za zaposlenika (životni standard, pravednost oporezivanja, preraspodjela dohotka usljed oporezivanja, socijalna prava, potražnja za zaposlenjem, i sl.). Navedene činjenice mogu upućivati na zaključak da prilikom kreiranja porezne politike u ovom dijelu nikako ne bi trebalo snižavati porezno opterećenje jer je ono i onako vrlo nisko, te bi dalje snižavanje vodilo dilemi svrhe oporezivanja. Obzirom na neadekvatnost ove metodologije u nastavku je dat izračun po metodologiji OECD-a.

1.2. Izračun poreskog klina u Bosni i Hercegovini po metodologiji OECD

Organizacija OECD također za svoje članice¹⁰ izračunava i objavljuje porezni klin na godišnjem nivou. Međutim, u ovom slučaju, u fokusu posmatranja je cijena rada za prosječnog zaposlenika (average worker). Ova metodologija daje realnije rezultate u odnosu na metodologiju korištenu od strane KPMG International, posebno za zemlje sa relativno niskim dohocima, kakva je i BiH. U nastavku ćemo izračunati porezni klin po metodologiji koju koristi OECD i izvesti odgovarajuće zaključke.

Realnije prikazivanje stvarnog stanja, i to kako sa stanovišta opterećenosti bruto plate zakonskim obavezama, tako i veličine ukupnog troška rada za pojedine zemlje koje ima poslodavac, daje metodologija koju koristi OECD.

Izračunavanje poreznog klina prema metodologiji koju koristi OECD vrši se na sljedeći način:¹¹ u fokusu posmatranja je trošak rada za “prosječnog radnika” (“average worker”) kao referentna veličina za svaku zemlju posebno, i to na godišnjem nivou;

trošak rada uključuje neto iznos koji primi obveznik dohodka, zakonske obaveze koji se obračunavaju, odbijaju i plaćaju iz dohodka (tj. doprinose koji se plaćaju na teret zaposlenika i porez na dohodok), kao i doprinose na teret poslodavca;

poreski obveznik koristi samo osnovni lični odbitak, tj. posmatra se obveznik bez odbitaka za izdržavane članove porodice ili/i druge odbitke;

¹⁰ Bosna i Hercegovina nije članica OECD-a

¹¹ [Internet] Taxing wages, Paris OECD, dostupno na: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/taxation/taxing-wages-2014_tax_wages-2014

sve zakonske obaveze (porez i doprinosi “na teret zaposlenika”, doprinosi “na teret poslodavca”, te eventualno druge zakonske obaveze) stavljaju se u odnos sa “prosječnim troškom rada” i množe sa stotinu.

Utvrđivanje veličine poreznog klina prema OECD metodologiji se matematički može izraziti na sljedeći način: $PK = (BPZ + DTP - NPZ) / (BPZ + DTP)$.

Porezni klin se može izraziti i na sljedeći način: $(DTP + DTZ + P) / (BPZ + DTP)$, gdje izrazi imaju sljedeće značenje: DTP = doprinos za obavezno socijalno osiguranje koje plaća poslodavac na svoj teret i $DTP + BPZ$ = ukupan trošak rada poslodavca.

KPMG metodologija, za razliku od OECD metodologije, kao predmet posmatranja ima prosječan trošak rada radnika za svaku zemlju (a ne 100.000 USD), te što trošak rada pored bruto plate sadrži još jednu kategoriju: doprinose na teret poslodavca. Naime, većina zemalja ima izgrađen sistem doprinosa za obavezno socijalno osiguranje koji se sastoji iz dva dijela: dio koji tereti primanje zaposlenika odnosno koji je sastavni dio bruto plate, i dio koji tereti poslodavca, i koji zapravo jeste trošak koji se priznaje i za utvrđivanje oporezive dobiti poslodavca.

Prema tome, fokus posmatranja u ovom slučaju je trošak rada poslodavca, a što je značajno prije svega za potencijalne investitore zato što se radi o potpunoj cijeni koštanja, a ne parcijalnoj, što bruto plata jeste. Trošak rada prosječnog radnika (average worker) obuhvata prosjek za privredne djelatnosti, dakle bez uprave, zdravstvene djelatnosti, socijalne djelatnosti, odbrane itd.

Kao što je već napomenuto, stope poreza i doprinosa nisu zakonom propisane stope, nego efektivne odnosno prosječne stope dobivene kao odnos poreza i doprinosa koje treba platiti na veličinu koja predstavlja bruto platu plus doprinose koji se plaćaju na teret poslodavca (odnosno trošak rada). Također, neke zemlje imaju utvrđenu gornju granicu za uplatu doprinosa (npr. Austrija 44.000 EUR, Njemačka 40.000 EUR), pa kad dohodak prelazi tu granicu apsolutni iznos doprinosa se ne mijenja. Sve ove razlike u metodologiji je potrebno imati u vidu kako bi se razumjela činjenica različitih stopa doprinosa koji se plaćaju na teret zaposlenika u pojedinim zemljama.

Da bi se kompariralo ukupno porezno opterećenje BiH sa zemljama OECD prema ovoj metodologiji, potrebno je izračunati prosječnu stopu poreza i doprinosa za Distrikt i entitete na prosječan trošak rada u privrednim djelatnostima. U FBiH prosječna bruto plata podliježe i doprinosima na teret poslodavca po stopi od 10,5% te je na bruto platu dodat i ovaj trošak. Za obveznike doprinosa prema FBiH, Fondu PIO-a poslodavci iz Distrikta Brčko su također obavezni platiti 6% na svoj teret.

Koristeći navedeni postupak može se doći do sljedećih iznosa prosječnih godišnjih troškova plata u BiH: prosječni godišnji trošak plata u Distriktu Brčko iznosi $1.265,8412 \times 12 = 15.180$ KM (bruto plata) plus 910 KM (6% doprinosa na teret poslodavca), prosječni godišnji trošak plata u RS iznosi $1.33313 \times 12 = 15.996$ KM (nema doprinosa na teret poslodavca) i prosječni godišnji

¹² [Internet] Bilten Statistički podaci Brčko Distrikta, dostupno na: [http://www.bhas.ba/saopstenja/2015/OPS_BD_2014_OO6_01_bos.pdf](http://www.bhas.ba/saopštenja/2015/OPS_BD_2014_OO6_01_bos.pdf)

¹³ [Internet] Republički zavod za statistiku, dostupno na: http://www.rzs.rs.ba/publications/?left_mi=15&add=15

trošak plata u FBiH iznosi $1.27514 \times 12 = 15.300$ KM (bruto plata) plus 1.606 KM (10,5% doprinosa na teret poslodavca).

Tabela 2: Izračunavanje poreznog klina u Distriktu Brčko i entitetima (KM)

	Naziv	Federacija BiH	RS	Distrikt Brčko
1.	Prosječna bruto plata godišnje	15 300	15 996	15 180
2.	Doprinosi na teret zaposlenika (F BiH 31%, RS 33%, Distrikt 30,5%)	4 743	5279	4 630
3.	Dohodak prije oporezivanja (1-2)	10 557	10 717	10 550
4.	Osnovni lični odbitak ¹⁵ , godišnji	3600	0	3 600
5.	Poreska osnovica, godišnja (3-4)	6 957	10 717	6 950
6.	Porez na dohodak (Distrikt Brčko 10%, FBiH 10 %, RS 10%)	696	1 071,7	695
7.	Dohodak poslije oporezivanja (3-6)	9 861	9 645,3	9 855
8.	Doprinos na teret poslodavca(6% od 1 ua DB, 10,5% od 1 za FBiH, za RS-0)	1607	0	911
9.	Trošak rada(1+8)	16 907	15 996	16 091
10.	Ukupne obaveze (2+6+8)	7046	6351	6 236
11.	Porezni klin(10/9)	41,7	39,7	38,75

Izvor: Autor, na osnovu službenih podataka navedenih u fusnotama 11,12, i 13

Na osnovu prethodne tabele vidljivo je da porezni klin po ovom metodu iznosi: za Distrikt Brčko 38,75%, za Republiku Srpsku 39,7% i za Federaciju BiH 41,7%.

Tabela 3: “Porezni klin” za Distrikt i entitete, kao % troška rada

Red. Br.	Naziv	Ukupni porezni klin	Porez na dohodak 6/9	Doprinosi na teret zaposlenika 2/9	Doprinosi na teret poslodavaca 8/9	Trošak rada u USD ¹⁶
1	2	3	4	5	6	7
1.	Distrikt Brčko	38,75	4,3	28,77	5,66	9 295
2.	RS	39,7	6,7	33	0	9 240
3.	FBiH	41,7	4,11	28,05	9,5	9 766

Izvor: Autor

¹⁴ [Internet] Federalni zavod za statistiku, dostupno na:

http://www.fzs.ba/god_bilteni/BiltenZaposlenost202.pdf

¹⁵ Prema kursnoj listi CBBIH: dostupno na: <http://www.cbbh.ba/?id=4> SDR (Special Drawing Rights)

¹⁶ Prema kursnoj listi CBBIH: dostupno na: <http://www.cbbh.ba/?id=4> 1 KM za 1.731129 USD, srednji kurs

Kada se porezni klin razloži na sastavne dijelove i preračuna u kategoriju troška rada u USD po važećem srednjem kursu, iz gornje tabele vidljivo je da najveći porezni klin na godišnji trošak rada u privredi ima FBiH, u iznosu od 41,7%. Osnovni razlog većeg opterećenja porezom i doprinosima u odnosu na RS i Distrikt je postojanje kategorije “doprinosa na teret poslodavca” čija zakonska stopa iznosi 10,5%, a efektivna stopa 9,50%. Veličina poreznog klina RS-a je 39,7%, a koji se sastoji od 33% doprinosa na teret zaposlenika i 6,7% poreza.

Komparirajući veličinu poreznog klina sa zemljama OECD-a (uz određene specifičnosti zemalja koje se porede) može se konstatovati da se radi o relativno visokom učešću budžeta i fondova u bruto dohodku zaposlenika. Ova konstatacija se odnosi posebno na FBiH, s obzirom na to da bi porezni klin FBiH među sistemima zemalja OECD-a zauzeo čak 11. mjesto iza Slovenije koja ima 41,6%, porezni klin RS i Distrikta Brčko bi bio na 16. mjestu za Estonije. Aritmetičkom sredinom koja je izračunata i preko koje je određen porezni klin za sva tri porezna sistema poreza i doprinosa u BiH iznosio bi 40,5 i Bosna i Hercegovina bi se nalazila na 16. mjestu iza Španije.

Koncept bruto dohodka podrazumijeva da je dohodak svojina zaposlenika u cjelini, a poslodavac samo kao agent - posrednik ga obračunava, obustavlja i uplaćuje, odnosno usmjerava poreze i doprinose zakonskim korisnicima. Doprinosi su dijelovi dohodka koje će zaposlenik trošiti kasnije (npr. penzije, naknada za vrijeme nezaposlenosti) ili koji služe za finansiranje drugih potreba zaposlenika (zdravstvo, druge potrebe). Pretpostavka primjene ovog koncepta je ugovaranje bruto plate između zaposlenika i poslodavca kao zainteresiranih strana na tržištu, svakako uz posredovanje države. Prema tome, ako se polazi od bruto dohodka (ugovor bruto plate između zaposlenika i poslodavca), a naknadno iz određenih razloga fiskalna vlast npr. odluči da snizi porez na dohodak (ili doprinose za socijalno osiguranje), rezultat je da će budžetu, odnosno fondovima, pripasti manji iznos prihoda, a doći će i do povećanja neto dohodka zaposlenika.

Trošak poslodavca ostaje isti, s obzirom na to da je ugovorena bruto plata. Svakako, zbog povećanja dijela koji pripada zaposleniku, moguće je da će porasti potražnja za radom, što bi donekle moglo uticati na sniženje bruto plate, odnosno troška poslodavca. Vrijedi i obrnuto: u slučaju povećanja poreznog opterećenja, neto dohodak zaposlenika će biti smanjen a prihodi budžeta i fondova povećani, dok će trošak poslodavca opet ostati isti. Ovakav pristup ne utiče na ekonomičnost poslovanja (trošak) poslodavca, te je moguće voditi politiku kojom se utiče na socijalni i ekonomski položaj zaposlenika, punjenje budžeta i fondova i reguliranje zapošljavanja i tržišta radne snage. Prethodne metodologije su pokazale da prilikom usporedbe s drugim zemljama trebamo biti svjesni raznih ograničenja korištenja pokazatelja, te nam one trebaju više služiti kao orijentir.

1.3. Uticaj poreza i doprinosa plata na nivo zaposlenosti u preduzećima predstavljen kroz model firme

Povećanjem broja radnika u proizvodnoj djelatnosti tj. ostvarivanja rasta proizvodnje-prvi ekonomski cilj, bi se omogućilo povećanje proizvodnje, a i smanjenje stope nezaposlenosti u BiH. Da bi istraživanje bilo što tačnije utvrdit će se varijacije koje se nalaze u samom proračunu prosječne neto plate radnika. U radu je najviši fokus na oporezivanja rada te se u skladu s tim obrađuje uticaj visine poreza i doprinosa na i iz plate, a koji je ima direktni utjecaj na nivo zaposlenosti u firmama zbog visine ukupnih troškova firmi. U ovom modelu se obrađuje visina izdvajanja za platu, te uticaj tih izdvajanja na likvidnost firme. Visoka poreska davanja i mnoge zakonske nejasnoće, šta je poreski oslobođeno, a šta nije, dovodi mala i srednja preduzeća do nestajanja, i dolazi do otpuštanja radnika i povećanje nezaposlenosti što potvrđuje postavljenu

hipotezu. Arthur B. Laffer (1979.) je postavio odnos između porezne stope i poreznih prihoda poznat kao Lafferova kriva. Ovaj odnos podrazumijeva da će porezni prihodi rasti s porastom poreznih stopa sve do tačke u kojoj dostiže maksimum, a nakon te tačke prihodi će početi padati sve do nule. Bosna i Hercegovina sa postojećim poreznim stopama još uvijek nije dostigla maksimum, i može se reći da prihodi od poreza idu uzlaznom putanjom. Pravo pitanje koje se nameće je koji je vremenski rok i koliko će još trajati ta putanja do tačke maksimuma. Iako postoje brojne kontraverze oko ove krive kao što ekonomija ponude kaže da je „apsurdno da niže porezne stope mogu dovesti do viših poreskih prihoda“ sljedeći model će pokazati opravdanost ovakve teorije.

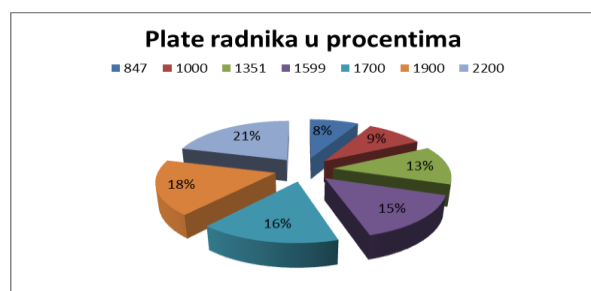
Analizom je utvrđena prosječna plata firme „DŽAMBO d.o.o. prerada drveta, trgovina i transport Gračanica“ koja zapošljava 60 radnika različitih profila. Ovaj podatak nam govori koliko iznose izdvajanja na ime poreza i doprinosa na i iz plata zaposlenih na nivou jedne godine. Prosječna neto plaća je osnova za izračun koeficijenta varijacije¹⁷. Detaljni podaci (broj radnika i visina njihovih neto plata) koji su analizirani za radnike su hipotetička pretpostavka kako se ne bi narušio princip poslovne tajne ove firme.

$$\text{Prosječna neto plata radnika: } X = \frac{\sum(x_i f_i)}{N} = 1300 \text{ KM}$$

Tabela 4: Neto plate zaposlenika

Visina neto plate u KM	Broj radnika koji prima platu	$X_i f_i$	$(X_i - X)^2 f_i$ ¹⁸
847	6	5 082	1 231 254
1000	13	13 000	1 170 000
1351	29	39 179	75 429
1599	5	7 995	447 005
1700	4	6 800	640 000
1900	2	3 800	720 000
2200	1	2 200	810 000
Σ	60	78 057	5 093 688

Izvor: Autor

Grafikon 2: Plate radnika u procentima

Izvor: Autor

¹⁷ Koeficijent varijacije (K.V.) je relativna mjera varijabiliteta, koja je neimenovani broj i njegova vrijednost ne zavisi od jedinice mjere obilježja.

¹⁸ $X = 72\,901/60 = 1\,215$

Na grafikonu i tabeli je vidljivo, i na osnovu prethodne formule zaključuje se da je prosječna neto plata radnika u firmi 1.300 KM. Modus je 29, što znači da najviše radnika dobija platu u iznosu od 1351 KM.

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (X_i - \bar{X})^2 f_i}{N}} = 84\,894,8 \text{ KM}, \text{ a } KV = \frac{\sigma}{\bar{X}} = 0,0153 \text{ tj. } 1,53\%$$

K.V. = 0,01153 ili 1,53%, nam pokazuje da se radi o homogenoj grupi i da su varijacije u istraživanju neznatne. Prema tome, gore izračunata prosječna plata može se uzeti kao tačna i reprezentativna za istraživanje. U sljedećoj tabeli je prikazan obračun plate za jednog zaposlenog. Izračunati su doprinosi koje je proizvodno preduzeće obavezno platiti na ime doprinosa na platu.

Tabela 5: Obračun plate zaposlenika

Ugovorena plata	1 351
Doprinosi IZ plate (31%)	651,62
Porez na dohodak	100
BRUTO I	2 102
Doprinosi NA platu (10,5%)	220,71
BRUTO II	2 322,71
UKUPNI POREZI I DOPRINOSI	872,33
Obračun plaće zaposlenika	
Doprinosi IZ plate (31%)	651,62
Doprinos za PIO (17%)	357,34
Doprinos za zdravstveno osiguranje (12,5%)	262,75
Doprinos za osiguranje od nezaposlenosti (1,5%)	31,53
PLAĆA PRIJE POREZA	1450,38
Lični odbitak 1,5	450
Osnovica za porez	1 000
Porez na dohodak	100
Doprinosi NA plaću (10,5%)	220,71
Doprinos za PIO (6%)	126,12
Doprinos za zdravstveno osiguranje (4%)	84,08
Doprinos za osiguranje od nezaposlenosti (0,5%)	10,51
PLAĆA NAKON POREZA	1351

Izvor: Autor

Iz tabele se mogu procentualno izraziti ukupna poreska opterećenja u odnosu na netu platu i iznose 64,55%. Iz čega slijedi da bi godišnji iznos poreza za 60 radnika ove firme u tom slučaju iznosio 628 077 KM.

U nastavku će se razmotriti direktan uticaj smanjena poreskog opterećenja (na i iz plate) na zaposlenost. Pa tako ako se ukupna poreska opterećenja smanje za 10%, iznos bi se smanjio za 62 807 KM. A bruto plate za 12 mjeseci za jednog radnika iznose 27 864 KM, pa bi ova smanjenja donijela direktnu mogućnost za zapošljavanja još dva radnika ($\frac{62807}{27864} = 2,25$). S povećanjem ukupnog broja radnika u ovoj firmi, ili u drugim firmama većeg kapaciteta ovaj učinak bi bio mnogo vidljiviji, a manje poresko opterećenje značilo bi još više radnika bez promjene ukupnih troškova.

Druga mogućnost koja će se razmotrit u svrhe dokazivanja postavljene teze je mogućnost davanja poticanja mladim i perspektivnim firmama kroz potpuno oslobađanje plaćanja doprinosa u prvim nekoliko godina poslovanja. Tako bi bilo moguće zaposliti četiri nova radnika ($\frac{62807}{1351 \cdot 12} = 3,87 \sim 4$). Veći broj radnika znači veći broj proizvedenih proizvoda, a veći broj prodatih proizvoda bi značio veći iznos sredstava od PDV-a, odnosno više sredstava državi. Ključna stvar predstavlja daljna preraspodjela tih sredstava od PDV-a. Kada bi ona bilo adekvatno raspoređena to bi značilo otvaranje ekonomskog ciklusa u kojem svaki naredni korak u ciklusu ima pozitivan učinak na onaj prethodni.

Prema podacima Agencije za statistiku BiH, u junu 2024. broj zaposlenih u pravnim subjektima u BiH iznosio je 854865. Ukoliko se uzme u obzir broj registrovanih firmi, za juni 2024 godini bilo je 91156 registrovanih firmi, od toga FBiH: 68438(dostupni podaci za juni 2024)¹⁹, RS: 20506(Agencija za posredničke, informatičke i finansijske usluge za juni 2024) i DB: 2212(dostupni podaci mart 2024).²⁰ Na osnovu gore navedenih podataka dolazi se do zaključka da je u prosjeku u svakoj firmi zaposleno devet fizičkih lica, pri čemu treba posebno naglasiti da se radi o broju formalno zaposlenih obzirom na crnu i sivu ekonomiju. Smanjenjem poreskog opterećenja i zapošljavanjem nova četiri radnika po firmi, bi značilo 13 zaposlenih po firmi, a broj zaposlenih bi se povećao za 364624 fizičkih lica. Ukupan broj zaposlenih bi iznosio 1219489²¹ što bi istodobno značilo smanjenje broja nezaposlenih za isti broj fizičkih lica. A obzirom da je u 2024. godini bilo prijavljeno 335386 nezaposlenih lica, došlo bi do izjednačavanja ponude i potražnje na tržištu rada. Iako rezultat pokazuje da bi došlo do viška ponude rada (335386-364624=-29238) viška radnih mjesta) u praksi to ne bilo jer se radi o statističkim podacima koji ipak ne mogu prikazati do kraja precizne rezultate, obzirom na velik broj faktora na koje se ne može uticati kao: broj neregistrovanih firmi, broj fiktivno otvorenih firmi, broj firmi bez i jednog zaposlenog, broj neprijavljenih na biroa za zapošljavanje, kao i na uticaj neformalne ekonomije.

¹⁹ Federalni zavod za statistiku, poslovni subjekti u FBiH br 23:1

²⁰ Bilten statistički podaci BD BiH, podaci na 31.03.2024.

²¹ Anketa o radnoj snazi pokazuje da u BiH čini 1.393. miliona

ZAKLJUČAK

Poresko opterećenje je visoko zbog neadekvatnosti raspodjele i usmjeravanja tih sredstava. Veliki iznos korupcije i neadekvatnosti raspodjele, upućuje na zaključak da je bolje smanjit poreze nego da se potencijalni prihodi slijevaju u sivu ekonomiju. Više takvih potencijalnih prihoda koji se statistički vode kao siva ekonomija imaju niz negativnih indirektnih posljedica, te vode lošoj ukupnoj ekonomskoj slici što se prvenstveno odražava kroz negativnu poruku koja se šalje investitorima zainteresovanim za ulaganje u Bosni i Hercegovini. Visoko poresko opterećenje se najviše manifestuje na visokim doprinosima. Dodatni problem predstavlja priroda samih doprinosa koja podrazumijeva unaprijed specificiranu namjenu. Pitanje koje se nameće iz toga je da li bi se smanjenje doprinosa npr. za zdravstvo odrazilo na povećanje broja zaposlenih ili bi išlo na uštrb osiguranja za nezaposlene osobe koje su već na birou i na osnovu toga ostvarivaju benificije kroz korištenje zdravstvenih usluga na osnovu statusa “nezaposlenih”.

Prema tome, s jedne strane bilo bi poželjno rasteretiti rad zakonskih obaveza, a s druge neophodno je obezbijediti dodatna sredstva kako bi se nastavilo finansiranje, a prvenstveno pokrili postojeći rashodi fondova, prije svega penzionog, ali i zdravstvenog osiguranja. Naime, mora se izbjeći scenario po kojem bi bilo neophodno “ili doprinose množiti sa dva ili penzije dijeliti sa dva”, što je svakako neprihvatljivo. Zatvaranje jaza između nedostajućih prihoda i rashoda u osnovi je moguće povećanjem prihoda koji pripadaju fondovima i “kresanjem” rashoda, odnosno “obima usluga socijalnog osiguranja”. Kratkoročne mjere koje stoje na raspolaganju nosiocima fiskalne vlasti, a koje mogu rezultirati povećanjem punjenja fondova, bez dodatnog opterećenja rada zakonskim obavezama.

Posljedice porezne politike odnosno politike plaćanja doprinosa će zavisi od koncepta dohotka. Tako npr. smanjenje poreznog klina neposredno će se odraziti na smanjenja troškova rada u slučaju primjene koncepta neto dohodka, dok će, u slučaju primjene koncepta bruto dohodka, neposredno korist imati zaposlenici u vidu povećanja primanja “na ruke”.

Učesnici Foruma za prosperitet i zapošljavanje u BiH, održanog na inicijativu EU i krovnih međunarodnih organizacija, a nakon zaključka Savjeta za spoljne poslove EU iz aprila 2014 su kao najurgentnije utvrdili sljedeće oblasti: Oporezivanje rada, prepreke zapošljavanju, privredna klima, privlačenje novih investitora, korupcija i socijalna zaštita. Deset godina kasnije u 2024 godini do značajnih promjena nije došlo, a oblasti koje su ključne za rad i u narednih deset godina obuhvataju iste oblasti. Oblasti koje su ključne: 1) pojednostavljenje otvaranja firmi; 2) smanjenje poreza i doprinosa; 3) modernizacija zakona o radu; 4) brzo rješavanje komercijalnih sporova i 5) borba protiv korupcije. Ali, uz svakodnevne političke drame, često se lako izgubi iz vida koliko je važno rješavanje ovih ekonomskih pitanja da bi privatni sektor mogao cvjetati i da bi se poboljšali uslovi za zapošljavanje sa sve građane, posebno za mlade.

Smanjenje poreskog opterećenja prikazanog kroz primjer firme “Džambo” pokazuje da bi usljed smanjenja poreskog opterećenja došlo do povećanja broja zaposlenih što dokazuje jasnu vezu između poreza i zaposlenosti i dokazuje hipotezu 1 i pomoćne hipoteze.

LITERATURA

Knjige

1. Adema Willem, Fron Pauline i Ladaique Maxime, (2014) How much do OECD countries spend on social protection and how restitutive are their tax/benefit systems. Paris France, Organisation for Economic Co-operation and development,
2. Brummerhoff, Dieter., (2000), Javne financije. 7th ed. Zagreb: MATE d.o.o.
3. Čaušević Fikret., (2002), Fiskalna struktura u BiH i problemi koje generiše
4. Kešetović, Izudin., (2002), Budžeti, porezi i vlast: Reforma finansijskog sistema i razvoj. Tuzla
5. Pezerović, Akif.,(2012), Porezni klin u Bosni i Hercegovini. Naučni časopis za ekonomiju, str. 3

Članci

1. Adema Willem, (2014), Fron Pauline i Ladaique Maxime. How much do OECD countries spend on social protection and how restitutive are their tax/benefit systems. Paris France, Organisation for Economic Co-operation and development
2. Farné, Stefano.(2014) Do payroll tax reductions enhance employment? Policy lessons from Colombia. Colombia: Universidad Externado de Colombia, Bogotá (DC)
3. James Alm. Tax evasion, (2014)labor market effects, and income distribution-Market adjustments to tax evasion alter factor and product prices,which in turn determine the true impact and beneficiaries of tax evasion. USA: Tulane University, IZA World of Labor,

POPIS GRAFIKONA

Broj grafikona

Naziv grafikona

Grafikon 1: Indirektni, porez na dobit i individualni porezi za 2009-2014

Grafikon 2: Plate radnika u procentima

POPIS TABELA

Broj tabele

Naziv tabele

Tabela 1: Izračunavanje poreza i doprinosa u Distriktu i entitetima na godišnju bruto platu (20 000 KM)

Tabela 2: Izračunavanje poreznog klina u Distriktu Brčko i entitetima (KM)

Tabela 3: "Porezni klin" za Distrikt i entitete, kao % troška rada

Tabela 4: Neto plate zaposlenika

Tabela 5: Obračun plate zaposlenika